

הקדמה

אורח 2018/08/31

בשבת והודיה לקב"ה, אני מבקש להודות על הוצאת הספר הראשון של מאמרים ופסקי דין שנכתבו על ידי במהלך השנים שבהם ישבתי על מדין. הספר נועד לצאת לאור לקראת פרישתי מכס השיפוט בשנת תשס"ט, אלא שבצוק העיתים ובטרדות המרובות שהקיפוני לא יכולתי להתפנות לכך. לאחר פרישתי, נאלצתי לקבל על עצמי את העול הכבד של הנהלת בתי הדין הרבניים, לבקשתם של נשיא בית הדין הגדול ושר המשפטים, בעקבות המצב הקשה של המערכת. לא יכולתי לסרב לבקשה זו, עקב האחריות הרבה שהרגשתי למערכת, שלה הקדשתי את מיטב שנותי. רק עתה, לקראת פרישתי הצפויה מעול זה, יכולתי להתפנות לעשות גם לביתי.

ספר זה מכיל פסקי דין ומאמרים הלכתיים שרובם הופיעו בדפוס במהלך השנים, ושנקבצו ונערכו ביד אומן על ידי בני הרב יעקב אליהו שליט"א אשר עשה לילות כימים בקיבוץ הדברים, עריכתם והדפסתם ובזה תודתי הרבה לו. ישלם ה' פועלו ותהי משכורתו שלמה מאת ה'.

בעזרת ה', אני מקווה שבעקבות ספר זה, אוכל להוציא את פסקי הדין הרבים שכתבתי במהלך ל"ב ומחצה השנים בהם ישבתי על מדין – מהם 12 שנה בבית הדין האזורי באשדוד ובתל אביב, כדיין וכאב בית דין, ובמשך 20 שנה בבית הדין הגדול בירושלים. הייתי חבר ועדת המינויים לדיינים במשך 14 שנים רצופות, וחבר ועדת הבחינות לדיינים במשך שנים רבות.

קראתי לספר בשם "לב שומע לשלמה", על שם בקשתו של שלמה המלך לקראת כניסתו למלכות:

"ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע" (מלכים א', ג' ט').

יש כאן רמז לשמי שלמה, וכן לשנים שבהם ישבתי בבית הדין. כמו כן, רמז לדרכי בשיפוט, כפי שאכתוב להלן. בנוסף, יש כאן רמז לשמו של אבי מורי רבי שמעיה אליעזר זצ"ל שהביאני לחיי העולם הזה ולחיי העולם הבא.

בתרגום יונתן בן עוזיאל וברש"י בספר מלכים פירשו כי "לב שומע" הוא "לב סבר" – לב מבין. אולם נראה לי שאפשר לראות כאן כוונה נוספת, על פי דברי אבי מורי זצ"ל בספרו "נאות דשא" חלק ב.

ב"ילקוט שמעוני" (משלי סימן תתקכ"ט) נאמר:

"והחכמה מאין תמצא – מלמד שהיה שלמה מחפש ואומר היכן היא החכמה מצויה. רבי אליעזר אומר בראש, רבי יהושע אומר בלב. ואתיא כדעתיה דרבי יהושע דאמר החכמה היא בלב, דכתיב נתת שמחה בלבי, ואין שמחה אלא חכמה, שנאמר אם חכם בני ישמח לבי אף אני... שהלב הוא מבין דעת, שנאמר חכם לב יקח מצוות... ואף דוד פירש עליה, לב טהור ברא לי אלוקים. ומפני מה ניתנה חכמה בלב? שכל האיברים תלויים בלב".

מחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע, אינה רק מחלוקת ביחס לאיברי האדם, אלא גם בשאלה, מהו הכוח הדומיננטי והמשפיע באדם: האם הלב (הרגש) גובר על הראש (השכל), או שמא להיפך. נפסקה הלכה כרבי יהושע שהלב הוא המשפיע העיקרי. משמעות הדברים: האדם אינו רואה דברים בראיה אובייקטיבית של השכל בלבד. אלא הרגש שהוא הלב, מכווין את האדם לראות את הדברים בדרך מסוימת בהתאם לנטיית הלב. לרגש יש את היכולת לעוות את המחשבה ואת העובדות, ולראות דברים בדרך שהלב חפץ. לכן נאמר בתורה: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", כי אע"פ שהעין רואה והלב חומד, הרי לאמיתו של דבר, הלב מכווין את העיניים ואת השכל לראות את הדברים בדרך שבה הוא חפץ. לכן נאמר ש"על כל פשעים תכסה אהבה" – לומר: כשאדם אוהב הוא אינו רואה חובה, ולהיפך, כשאדם שונא הוא אינו יכול לראות זכות. משום כך הקפידה התורה על לקיחת שוחד ועל "שמוע בין אחיכם", משום שנטית הלב עלולה לעוות משפט. מסיבה זו נאמר באגרת המפורסמת של רבי אלימלך מליזנסק זצ"ל: "ותן בלבנו לראות בעינינו מעלת חברינו ולא חסרונם" – "בלבנו", ולא במוחנו או בעינינו, כי אכן כל האיברים תלויים בלב.

ב"אגרת הפרידה, שכתבתי לחברי הדיינים ערב פרישתי מכס השיפוט, הבאתי את דברי הרמב"ם (סנהדרין פרק ב' ז') ביחס לתכונות הדיין:

"ובכלל אנשי חיל, שיהיה להם לב אמיץ להציל עשוק מיד עושקו".

אומץ לב פירושו יכולת להרגיש את כאבם ומצוקתם של הצדדים, של כל אחד מהם, וכתוצאה מכך לעשות כל מאמץ להוציא דין אמת לאמיתו. אומץ לב, הוא לפסוק את הדין מבלי ליבוש או לירא מפני המלעיגים והמשטינים. אומץ לב הוא לעמוד בפני סיכונים במתן פסק דין, ללא מורא וללא משוא פנים. זו משמעות בקשת שלמה המלך: "ונתת לעבדך לב שומע" – לב אמיץ להציל עשוק מיד עושקו, לב מבין ומרגיש את בעלי הדין, לב שיכול לעמוד בפני ביקורת ובפני מלעיזים למיניהם.

זו הדרך שהלכתי בה במשך השנים הארוכות, וזה השם שבחרתי לספר זה.

אני חייב חוב של כבוד להורי זצ"ל: רבי שמעיה אליעזר ושרה גיטל, שגידלוני לתורה לחופה ולמעשים טובים, ובזכותם הגעתי עד הלום. אני חייב להודות לחותני וחותנתי זצ"ל: רבי אפרים יוסף והדסה בת ציון הרשטיק, שלא חסכו מאמץ לסייע לנו בכל התחומים. ותבדל לחיים ארוכים וטובים, רעיתי שושנה רייזל לאורך ימים ושנים טובות, שאילולי שעמדה לצדי וסייעה בעדי, לא הייתי יכול להגיע עד הלום.

תודה מיוחדת לבני הרב משה נתן שליט"א שהאיר את עיני בהארות מחוכמות בנושאים רבים.

אני מבקש לברך את כל צאצאי וצאצאיהם וצאצאי צאצאיהם. את בני הרב יעקב אליהו ורעיתו יעל, הרב משה נתן ורעיתו נחמה. את בנותי: הרב אברהם יעקב מייזלס ורעיתו דבורה, הרב מרדכי יצחק אליעזר מרוה ורעיתו יפה רבקה, הרב חיים מרדכי שפירא ורעיתו אלישבע אסתר – הם ובניהם ובנותיהם, חתניהם וכלותיהם וכל צאצאיהם – כולם לאורך ימים ושנים טובות.

יהי רצון, שנזכה לרוות רוב נחת ועונג מכולם בבריאות הגוף והנפש להם ולנו.

בפ"ד, ירושלים ניסן ה'תשע"ד

שלמה בן הרב שמעיה אליעזר ושרה גיטל דיכובסקי

הקדמת העורך

בשבת והודיה הנני מודה לה' יתברך על שזיכני להוציא לאור עולם חלק ממאמריו ההלכתיים ופסקי הדין של אבי מורי הגאון הרב שלמה דיכובסקי שליט"א. אב ביה"ד הרבני הגדול לערעורים בירושלים.

מגוון הנושאים ההלכתיים בהם עסק ועוסק אבי – הן במסגרת תפקידו כדיין, הן במאמרים הלכתיים שכתב והן בשיעורים רבים שנתן – הינם רחבי היקף וכמעט שלא ניתן למצוא נושא בתחומי ההלכה שלא נדרש אליו, ושלא מצא בו בקעה להתגדר בה. עיקרי הנושאים: קביעת יוחסין, נישואין וגירושין, נישואין אזרחיים, כתובה, יחסי ממון בין בני זוג, משמורת ילדים, מזונות אשה ומזונות ילדים, הסכמי ממון קדם נישואין, סמכויות בתי דין רבניים מול סמכויות בתי משפט לעניני משפחה, גיור, נושאים שונים בדיני ממונות – נזיקין, חברות, יחסי שכנים, דייר וקבלן, בתי כנסת, בנקים וקופות גמל, הקדשות. רפואה והלכה – קדימויות בהצלת נפשות, פוריות, הסכמת חולה לטיפול רפואי ודיני חולה ביום הכיפורים. חינוך, מקוואות, שמיטה ומצוות התלויות בארץ, יציאה מארץ ישראל לחו"ל, ברכת הגומל ועוד. כן כתב מאמרים הלכתיים על מועדי ישראל – ימי הדין, סוכות, מצוות הקהל, נרות חנוכה, שנה מעוברת, פורים, ברכת החמה, פסח וספירת העומר, צומות וימי בין המצרים ועוד.

בספר חסידים (תק"ל) נכתב: "וכל מי שגילה לו הקב"ה דבר ואינו כותבה ויכול לכתוב הרי זה גוזל מי שגילה לו. כי לא גילו לו אלא לכתוב דכתיב 'סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם' וכתוב 'יפוצו מעינותיך חוצה'. וזה שכתוב 'בא במשפט על כל נעלם', שגורם שנעלם. אם טוב שגילה לו אם רע שאינו כותבה".

הדברים אמורים בכל סוג של חידושי תורה וק"ו בבירור הלכה למעשה, שהיא עיקר תכלית לימוד התורה כמו שכתב בספר 'קרן אורה' מסכת נדרים דף ס"ב: "והמעלה היותר גדולה היא השינון ולימוד הגמרא, הם דרכי הסברא הישרה והחידוד האמיתי... וכאשר ישים מגמתו אל זה המכוון בלימודו, וככוונת אמרם ז"ל (סוטה כ"א). על זה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, אז יגיע אל מחוז חפצו בלימודו, וידבק בה' על ידי מאור התורה. וכמו שדרשו חז"ל (סנהדרין צ"ג). על מה דכתיב בדוד מלכנו ע"ה (ש"א ט"ז, י"ח) וזה' עמו דהוי סליק שמעתתא אליבא דהלכתא..."

ואכן, במשך השנים פרסם א"מ שליט"א בנושאים ההלכתיים הללו, מאמרים רבים בספרים ובכתבי עת שונים, וכן פסקי דין בכל הנושאים ההלכתיים אשר הובאו לשולחן בתי הדין. המאמרים הנ"ל זכו בעבר להתפרסם בבמות רבות: ספרי "תחומין", קבצי "תורה שבעל-פה", "דברי משפט", "שנתון המשפט העברי", "דיני ישראל", ספרי "אסיא", ועוד ספרים רבים וטובים. כמו כן, ניתנו על ידו שיעורים הלכתיים רבים מאוד בישיבות וכוללים, וכן דרשות רבות בבתי הכנסת שבהם הוא מכהן.

המאמרים ההלכתיים שכתב אבי זכו לשם ולתהודה, הן בשל חדשנותם הרבה, והן בשל הבקיות הרבה שעמדה מאחוריהם, תוך הסתייעות בשכל ישר ובכושר ניתוח אנליטי.

פסקי הדין והמאמרים מופיעים עתה מרוכזים יחד במהדורה חדשה הכוללת הוספות רבות בכל המאמרים ובנושאים בהם עסקו פסקי הדין. חלק מפסקי הדין והמאמרים רואים עתה אור לראשונה. בכדי להקל על הקוראים והלומדים, חולקו פסקי הדין והמאמרים לנושאים ותת נושאים. בנוסף, סודרו פסקי הדין כמאמרים, בכדי לאפשר גם למי שאין דיינותו אומנותו, לעיין ולהבין בדרך מסודרת ונוחה.

בראשית הספר הובאה "אגרת פרידה" שכתב אבי לדיינים בסמוך לפרישתו לגמלאות. באגרת ישנה הכוונה והדרכה לדיינים ופירוט הצפיות המצופות מהם. הדברים הכתובים באגרת מרשימים בעוצמתם ועולים מתוך לבו הרחב של אבי אשר קיים: "נאה דורש נאה מקיים".

יתן ה' לאבי מורי ולאמי מורתי שליט"א כוח ובריאות שלימה לאורך ימים ושנים טובות. יתן ה' ויזכו להוציא לאור עולם בחייהם, את אלפי פסקי הדין, המאמרים והדרשות שטרם יצאו לאור ויזכו לרוב נחת מכל צאצאיהם לדורותיהם.

יברך ה' את רעיתי תליט"א אשר סייעה לי להקדיש את הזמן הרב הנדרש לעריכת הספר. יתן ה' ונזכה לאריכות ימים ושנים בבריאות שלימה ולרוב נחת ועונג מכל צאצאינו ובע"ה גם מן הדורות הבאים.

אודה לאחי הרה"ג משה דיכובסקי שליט"א ראש כולל בירושלים תו"ב, אשר עבר על הספר והעיר את הערותיו המחכימות בטוב טעם ודעת, להגדיל תורה ולהאדירה. יברך ה' אותו ואת ב"ב, ויזכה לראות מהם רוב נחת ועונג בגשמיות וברוחניות.

נזכה כולנו יחד עם כל בית ישראל להינצל מחבלי משיח, ולראות את הגאולה השלמה במהרה בימינו.

בס"ד, בני ברק ניסן ה'תשע"ד **יעקב אליהו בן הרב שלמה ושושנה דיכובסקי**

אגרת לחברי הדיינים

ב"ה, שבט (פרשת יתרו) תשס"ח

מורי ורבותי, חברי ועמיתי בבתי הדין!

זו לי השנה ה-32 במערכת בתי הדין, והשנה ה-20 בביה"ד הגדול. אני עומד לסיים את תפקידי בשנה הבאה. אלו ימי העיון האחרונים שאני משתתף בהם כדיין מן המניין.

הגיעה עת נעילה ופרידה. יש עמדי דברים לחברי הדיינים, שהם תמצית דרכי בבית הדין במשך כל אותן שנים של עבודה משותפת.

מלאו 10 שנים (כ"ג בשבט תשנ"ח, שעה 8.20 בבוקר), מאז ניצלתי בנס בתאונת דרכים קשה בירושלים, במרחק דקות ספורות מביה"ד הגדול. הודיתי לקב"ה על הנס הגדול שעשה עמי ועשיתי הכל בכדי למלא את חובתי, כפי שמוטל על בעל הנס (עיין משנה ברורה סימן רי"ח, ס"ק כ"ט).

אפתח בפרשת השבוע, פרשת יתרו, העוסקת בתכונות הראויות לדיין.

יתרו הציע למשה לבחור דיינים בעלי התכונות הללו: "ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלוקים אנשי אמת שונאי בצע" (שמות י"ח, כ"א). לאחר מכן נאמר: "ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל". "אנשי חיל" – בלבד. הספורנו פירש: "אחר שבקש ולא מצא אנשים שיהיו בהם כל המעלות שהזכיר יתרו, בחר באנשי חיל בקיאים וחרוצים לברר וללבן". הרמב"ן פירש: "והנה יתרו דבר בכלל ובפרט. אמר שיחזה אנשים ראויים להנהיג העם הגדול במשפטים, ופירט שיהיו יראי אלוקים אנשי אמת ושונאי בצע, כי לא יהיו אנשי חיל כמשפט בלי מידות אלו. ולא הוצרך להזכיר חכמתם ובינתם, כי הדבר ברור שהוא בכלל אנשי חיל. וכאשר נאמר למטה ויבחר משה אנשי חיל – הנה הכל בכלל, שהיו יראי אלוקים שונאי בצע וחכמים ונבונים".

הספורנו והרמב"ן, אינם חולקים עקרונית. שניהם מסכימים ש"אנשי חיל" חיוניים לעשות משפט, וללא תכונה זו אי אפשר להיות דיין, וזו תכונת האם של

הסדר הדין

כל התכונות האחרות. אלא שהספורנו נוקט שאפשר להסתפק ב"אנשי חיל", ולצפות שבמשך הזמן יפתחו הם את התכונות האחרות. והרמב"ן סבור, ש"אנשי חיל" האמורים הם אלו שכבר התפתחו אצלם התכונות האחרות כולן.

מי הם "אנשי חיל"?

הרמב"ם (סנהדרין ב' ז') מגדיר: "אנשי חיל, אלו שהם גיבורים במצוות ומדקדקים על עצמם וכובשים את יצרם, עד שלא יהא להם שום גנאי ולא שם רע ויהא פרקם נאה. ובכלל אנשי חיל, שיהיה להם לב אמיץ להציל עשוק מידי עושקו, כענין שנאמר ויקם משה ויושיען. ומה משה רבנו עניו, אף כל דין צריך להיות עניו".

כיצד אפשר לקיים יחד את שתי התכונות הללו: "אנשי חיל" ו"ענווים"? לכאורה אלו שתי תכונות סותרות. איש חיל חייב להכיר בעצמו ולהפעיל את כוחו נגד החייב בדין, ואילו עניו מבטל את עצמו בפני זולתו, בבחינת "ואנחנו מה"?

חשבתי לומר שאכן אין סתירה. ענווה זו תכונה חשובה, כאשר האדם אינו יושב בדין. אולם, בשבתו על כסא דין, עליו להיות איש חיל במלוא מובן המלה. חז"ל אמרו שדיין צריך לראות את עצמו כאילו גיהנם פתוחה לו מתחתיו (סנהדרין דף ז'). לשון הרמב"ם: "לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו על צוארו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו". יש כאלו שהם ענווים וצדיקים וכאשר שומעים שהגיהנם מתחתיהם, אז הם בורחים כמטחוי קשת, בכדי שלא לבוא לידי סכנה. לא לזה התכוונו חז"ל. כפי שהדיין אינו יכול לברוח מן החרב המונחת על צוארו, כך אינו יכול לברוח מן הגיהנם. המשמעות הנכונה היא שדיין צריך להיות מוכן להיכנס לגיהנם ולהיפגע בחרב, בגלל פסקי הדין. הוא צריך לקחת אחריות ולקחת סיכונים, גם אם יש חשש שיפול פנימה. כאשר אדם במלחמה, הוא אינו יכול ללכת על בטוח. המנחת חינוך אומר שבמלחמה – כולל מלחמת רשות – אין את ההלכות של פקוח נפש, כי זו המלחמה. מי שחושש מפקוח נפש הוא בכלל הירא ורך הלבב, ואינו יכול ללכת להלחם. ומי שהוא ירא ורך לבב, אינו יכול להיות דיין.

ואכן בשו"ת מהרש"ל (סימן י"ב) כתב בעניין משפחה שהוחזקה ככשרה, ואנשים הוציאו עליה שם רע של פסול, כי "חכמים נשאו את נפשם למות עליהם, בכדי לגלות הכשר משפחה שיצא עליהם קול שקר. וקל וחומר בימינו שאין בזה סכנת נפש לגלות איזה משפחה כשרה שיצא עליהם קול פסול, שצריכים אנו בכל כוחנו לשתק הקול ולבטלו". הרי לנו, שתפקיד הדיין, לסכן את עצמו בעולם הזה ובעולם הבא בכדי לפסוק את הדין.

בסיפור הידוע של "קמצא ובר קמצא" (גיטין דף נ"ה:), לא הסכים רבי זכריה בן אבקולס להקריב את הקרבן ששלח המלך בידי בר קמצא, שהטיל בו מום בדוקין שבעין, שמא יאמרו בעלי מומים קרבים לגבי מזבח. הוא גם לא הסכים שיהרגו את בר קמצא שהביא את הקרבן, בכדי שלא יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג. הגמרא מסיקה: "ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו".

מה פירוש המושג: "ענוותנותו" מה ענין ענווה לכאן, ועל איזו ענווה מדובר?

כך הם הדברים. היתה כאן בעיה הלכתית אמיתית: חשש להקרבת בעל מום או לפגיעה בבר קמצא – מצד אחד ומצד שני, חשש לחורבן העם והמקדש והארץ. ענווה ממוקמת בברייתא של רבי פנחס בן יאיר (עבודה זרה דף כ'): בין חסידות שלמטה ממנה, ובין יראת חטא שלמעלה ממנה. כידוע, ספר מסילת ישרים עוסק בכל פרקיו בביאור מדוקדק של ברייתא זו. אדם היושב בדין, אינו יכול להיות עניו, ואינו יכול לברוח מאחריות. זו במפורש התלבטות קשה איך לפסוק את הדין, האם להקריב בעל מום, או להרוג את השליח מטיל המום. שני הדברים בעייתיים. אבל מנגד עומד החורבן. דיין חייב לקחת אחריות, ולפסוק פס"ד בעייתי או פס"ד דחוק, גם במקום שיש חששות הלכתיים, בכדי שלא לגרום ח"ו לחורבן. ענווה אינה תכונה מתאימה למי שיושב בדין. האומר: מי אני ומה אני, ואנכי עפר ואפר, יוכל לומר זאת בשעת התפלה, כלפי הקב"ה, או כלפי חברו בעניניו הפרטיים, כאשר אינו יושב בדין. בשבתו בדין – להיפך: "יתגבר כארי"!

הגרי"ש אלישיב זצ"ל אמר באחד מפסקי הדין: אין סעיף בשו"ע שאין בו מחלוקות, ובכל אופן, בכל סעיף נפסקה הלכה, ולא תמיד לחומרא, פעמים רבות לקולא. שו"ע אבן העזר, אינו שונה בזה משו"ע או"ח. גם כאן לא צריך לחשוש ממחלוקת, וצריך להכריע, ולא תמיד לחומרא!

תמיד אמרתי, כי אדם יכול וצריך להחמיר על עצמו, לאכול רק "גלאט". כאשר אדם יושב בדין ועוסק בחיי אחרים, הוא אינו יכול ללכת על "גלאט". פעמים רבות צריך לפסוק גם בדוחק וגם כהוראת שעה, על מנת שלא לגרום חורבן גדול יותר, כפי שגרם רבי זכריה בן אבקולס ברוב ענוותנותו.

אמרתי לא פעם ש"גט מעושה" מפחיד אותי פחות ממצב של "לא גט". עם גט מעושה אני יכול להתמודד, ופעמים רבות הגט כשר לפחות בדיעבד. בעוד שעם מצב של לא-גט אינני יכול להתמודד. כאשר אגיע לעולם האמת, ^{היתאבדות} אולי אכנס לגיהנם בגלל גט מעושה, אבל אם אגרום לחורבן בתים רבים ולממזרים בגלל לא-גט, עונשי יהיה גדול בהרבה. ענווה אינה תכונה ראויה ליושב בדין!

עם פרישתי הקרובה, אבקש מחברי הדיינים לקחת אחריות. לא תגורו מפני איש – הדבר כולל גם מפני אנשים גדולים. האחריות היא שלכם, וגם הסמכות שלכם. התורה מצוה: "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה'". הדין נעשה, כאשר בעלי הדין והעדים עומדים בפני הדיינים. יש הבדל גדול בין מי שיושב בדין, לבין מי שבאים אליו בשאלה ללא האנשים העומדים. מי שאינו יושב בדין, אינו יכול לראות את האנשים העומדים ומתדיינים. אינו דומה היושב בדין, למי שמביאים בפניו שאלה תיאורטית. בנוסף, בדרך כלל, המשיב אינו יורד לפרטי פרטים, משום שהתיק אינו נמצא בפניו, והשואל מסתפק בשאלה קצרה. שאלה על פרט אחד מתוך תיק מסועף ומסובך, עלולה לגרום לקבלת תשובה לא מתאימה.

דיין היושב בדין יש לו גם סייעתא דשמיא מיוחדת, שהרי "אלוקים נצב בעדת א-ל" (עיין רמב"ם סנהדרין כ"ג, ט'). סייעתא דשמיא זו, היא לדיין היושב בדין עם בעלי הדין בלבד, ולא למי שאינו יושב בדין, ומסתפק בשמיעת השאלה ההלכתית בלבד. האחריות מוטלת על הדיין, ולא על מי שאינו יושב בדין, יהיה מי שיהיה!

נקודה נוספת: חובתו של הדיין היא, שלא לענות את הדין ולהוציא פס"ד סמוך מאוד לדין. הרמב"ם (סנהדרין י"ב, ג') כותב, כי בתום הדין בדיני נפשות: "ובו ביום מזדווגין הסנהדרין זוגות זוגות לעיין בדינו וממעטין במאכל ואין שותין

יין כל אותו היום ונושאים ונותנים בדבר כל הלילה כל אחד ואחד עם זוג שלו או עם עצמו בביתו, ולמחרת משכימין ובאין לבית דין, המזכה אומר... והמחייב אומר וכו' ". כך נהגו הדיינים בימים ההם. ההתייעצויות הפנימיות היו בינם לבין עצמם, ולא עם אחרים. פסק הדין היה ניתן למחרת, וכל אותו הלילה עמלו הדיינים בכתיבתו. מדובר בדיני נפשות, ובכל אופן הסתפקו בשהות של לילה אחד בלבד, שבו יושבים הדיינים עם עצמם או עם דיין אחר מן ההרכב, ממעטים באכילה, ועוסקים אך ורק בפסיקת הדין. לא מדובר בשהות של ימים, בודאי לא מדובר בשהות של חדשים ושנים.

אמרת פעם, שדיין צריך לראות את הדחיפות בהוצאת פס"ד, כאילו חלילה בן משפחתו שוכב בבית החולים, כשלדברי הרופאים יש צורך בניתוח או טיפול רפואי דחוף, ועליו להחליט מיידית בדבר. גם אם יבקש להתייעץ עם חכמי רפואה או עם גדול בתורה, יעשה את זה בטווח של דקות, לכל היותר שעות, ולכל היותר ימים ספורים. בשום פנים לא ימתין שבועות ולא חדשים ובודאי לא שנים. המתדיינים שוכבים על שולחן הניתוחים, ואסור באופן מוחלט לגרור את פסק הדין מעבר למינימום ההכרחי ביותר.

נוכחתי לא פעם לדעת, כי יש משמעות לפסיקה הלכתית, כאשר הדיין מרגיש את הכאב והצער של בעלי הדין. היו מקרים שדיינים שנטו להחמיר בעיקר בנושאים של אכיפת גט, שינו את טעמם כשמסובב הסיבות הביא אותם עצמם או את בנותיהם להתדיין בפני דיינים אחרים, בפירוק המשפחה שלהם או של בנותיהם. אפשר היה לראות בעליל כיצד אותו דיין המחמיר לאחרים, נטה למצוא את הצדדים להקל או לאפשר אכיפת גט, בתיק האישי שלו או של קרוביו.

ראוי לצטט כאן קטע מדבריה של רופאת נשים חרדית ידועה שכתבה לאחרונה:

"לפני שנים עבדתי במרפאה בשכונת גאולה בירושלים, והמלצתי ללא מעט נשים לקבל אילחוש אפידורלי בלידה. מעט מאוד נשים קבלו את הצעתי, כשניסיתי לברר את פשר הדבר, התברר שאחד מרבני ירושלים המפורסמים הודיע שהוא מתנגד לביצוע אפידורל, מפני שזו פרוצדורה חדשה ואולי אף

מסוכנת. והנה ערב אחד, ואני בתורנות בחדר הלידה בשערי צדק, ובתו של אותו רב מוכנסת לחדר הלידה כשהיא בוכיה וכאובה. לאחר שהמילדות הכינו אותה ללידה וחיברו אותה למוניטור, היא המשיכה ליבב בקולי קולות. נגשתי אליה והצעתי לה לבצע אילחוש אפידורלי, אך מה תעשה הנערה, ואביה הרב אינו מסכים? עשיתי מעשה והרמתי טלפון לאביה. הרב הגדול זכה לחוות את יללותיה של בתו דרך האפרכסת, ממש בשידור חי. העברתי לה את הטלפון, ולאחר תחינות: "טאטע, טאטע", היא קבלה כנראה תשובה חיובית, וסימנה לי בידה לקרוא למרדים. לא היתה כאן צביעות חס ושלום! פשוט צריך לעיתים להכנס ממש לנעליים של האחר ולחוש את כאבו בכדי להכריע בשאלות כה רגישות! [עד כאן הציטוט המלא מאותו מאמר].

כך בדיוק אני רואה את הדיין. עליו לחוש את המתדיינים, כאילו מדובר בבני משפחתו. עליו לחוש את הכאב ואת הסבל שעוברים נשים ושעוברים גברים. אם יחוש זאת בעצמו, יגיע אולי למסקנות אחרות!

אוסף כאן קטע מדברים שאמרתי בכנס דיינים בשנת תשע"ב:

המשנה במסכת אבות (ה' ח') אומרת: "חרב בא לעולם על ענוי הדין". הרמב"ם בפירוש המשנה אומר: "ענוי הדין הוא איחור המשפט ועיון בו ימים רבים בדבר המבואר". כלומר, לא רק ענוי דין, משום שהדיין אינו מעיין כלל בתיק, אלא גם אם הוא מעיין בו יותר מדאי, למרות שניתן להגיע להכרעה בזמן קצר, נחשב לענוי דין.

דבר חמור ביותר אנו מוצאים בשתי ברייתות (מכילתא שמות כ"ב, כ"א-כ"ב, מסכת שמחות פרק ח'), ביחס לפסוק בפרשת משפטים: "אלמנה ויתום לא תענון. אם ענה תענה אותו... שמוע אשמע צעקתו". מסופר שם: "כבר היה רבי ישמעאל ורבי שמעון יוצאים ליהרג. אמר לו רבי שמעון לרבי ישמעאל: רבי, לבי יוצא, שאיני יודע על מה אני נהרג? אמר לו רבי ישמעאל לרבי שמעון: מימך בא אדם אצלך לדין או לשאלה, ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונועל סנדלך או עוטף טליתך – אמרה תורה, אם ענה תענה אותו – אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט. אמר לו: נחמתני רבי".

מדובר בשני קדושי עליון, מעשרה הרוגי מלכות, המבקשים לדעת על מה הם נהרגים. תשובת רבי ישמעאל: על ענוי דין! על איזה ענוי מדובר? על הצרכים הבסיסיים של אדם, כולל דיין – שתית כוס נעילת סנדל ועטיפת טלית – רגעים ספורים בלבד, ופחות מכך, ועל זה אומר רבי שמעון לרבי ישמעאל: נחמתני רבי, כלומר, על כך אני ראוי ליהרג! הדברים מבהילים!

הקב"ה מדקדק עם צדיקים כחוט השערה. אנו לא מדברים על ענוי דין פעוט כזה, אלא על ענוי רבתי של חדשים ושנים במתן פסקי דין. מה הוא העונש המגיע על כך?

הוספתי עוד דבר. דיין חייב לדבר בנחת עם בעלי הדין. כך אומר הרמב"ם (סנהדרין ב' ז') בין התכונות ההכרחיות לדיינים: "ודבורן ומשאן בנחת עם הבריות". בהלכות דעות (ה' ז') אומר הרמב"ם: "תלמיד חכם לא יהא צועק וצווח בשעת דבורו כבהמות וחיות, ולא יגביה קולו ביותר. ^{והוא המצוי} אלא דבורו בנחת עם כל הבריות". גם בהלכות סנהדרין (כ"ה, א') אומר הרמב"ם: "אסור לדיין לנהוג בשררה על הצבור ובגסות רוח, אלא בענוה ויראה". הדיין חייב לחשוש מחילול ה' כתוצאה מהתנהגות שאינה נאותה, גם אם אינה אסורה לפי ההלכה. לכן פוסק הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (ה' י"א): "ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם, והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות, דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילם, ואע"פ שאינן עברות, הרי זה חילל את השם". כמה צריכים חברינו הדיינים להקפיד על כך!

דבר נוסף: אני הובלתי כל השנים את המאבק ביחס לסמכויות בתי הדין. לא עשיתי זאת בהתלהמות ובצעקנות. השתמשתי בנשק המשפטי שהשתמשו בו בתי המשפט, וברוך ה' נחלתי הצלחות לא מעטות. עדיף שלא לנקוט ב"הבה נתחכמה לו", אלא להיות חכם. פסקי דין מתלהמים לא רק שמחטיאים את המטרה, אלא גורמים לא פעם לעקירה רבתי של סמכויות. לפעמים גם כדאי שלא להכנס לעימות עם בתי המשפט בנושא של תיק אחד, בכדי שלא לגרום חורבן גדול יותר בדברים גדולים, ויש לי דוגמאות לא מעטות.

עוד הערה. לא פעם פסקי הדין ניתנים בדרך "טלגרפית", ולעיתים גם בעברית משובשת. שורות בודדות של חייב או פטור, חורצות גורל משפחות,

מבלי שיש יכולת מינימלית להבין מדוע ולמה. ההסתמכות על הפרוטוקול – שבדרך כלל לוקה בחסר – אינה מועילה, וכאשר התיק מגיע לערעור, אי אפשר להבין דבר. באם התיק מגיע לבית משפט – בעיקר לבג"ץ – בזים השופטים לפסקי דין אלו, והתוצאה ברורה. תקנות הדיון מחייבות כתיבת פס"ד מנומק, כולל רקע וטענות הצדדים. בפס"ד שאינו מנומק כראוי, יש פגיעה קשה באפשרות הערעור, פגיעה חמורה בסמכויות בתי הדין, ובעיקר לעג לצדדים.

אני רוצה לבקש את סליחתם של דיינים שפגעתי בהם במסגרת ערעור. תאמינו לי, לא מדובר בדבר אישי. האחריות שלי, הכוללת "ולא תגורו מפני איש", מתייחסת גם לדיינים. הרבה יותר נוח מבחינה חברית, לדחות את הערעור ולקיים את דברי ביה"ד האזורי, או לגלגל את התיק שוב ושוב לפתחו של אותו בי"ד, אבל מה אעשה, וחובתי לקב"ה ולצדדים גוברת.

קיימת בעיה כללית של פסקי דין הניתנים ע"י ביה"ד הגדול, ואינם מכובדים ע"י ביה"ד האזורי. נוצר מצב לא נסבל של שיבוש מערכות המשפט ושל הוצאות מיותרות לצדדים. נושא זה לא בא על פתרונו, והתרעתי עליו לא אחת.

היו שלום חברי הדיינים. אני מאחל לכולם שידונו דין אמת לאמתו, וימצאו חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם.

בברכה מקרב לב:

שלמה דיכובסקי

